

Balti jaama turu sissepääs.
Tüüpiline lett Balti jaama turul.
Detsember 2012. Fotod: Francisco Martínez.

VÄLJAKAEVAMISED TULEVIKU SUUNAS BALTI JAAMA TURUL

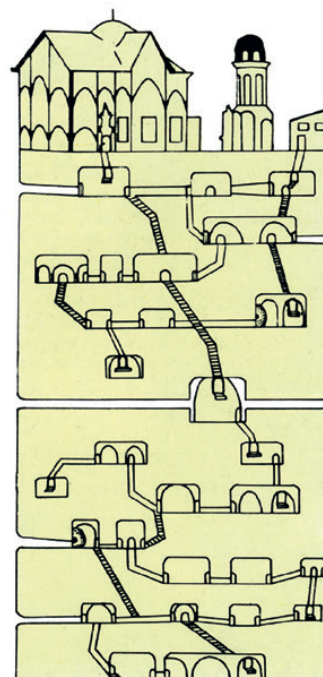
FRANCISCO MARTÍNEZ ja JÜRGEN RENDL¹

Nagu maa-alune Derinkuyu linn Türgis, koosnevad postsotsialistlikud basaarid “ussiaukudest”, mis on uuristatud ühiskondlikku amalgamatsiooni. Nendes vahetuse kohtades mängitakse minevikku, olevikku ja tulevikku esemete ja suhtluste kaudu intensiivselt läbi. Üldiselt on turud etnograafiliste väljakaevamiste jaoks privilegeeritud kohad. Osalusvaatlus postsotsialistlikel basaaridel on üürige mälestamine, kollaboratiivne protsess ning mööduvuse piiril balansseerimine, paljastades meie sotsiaalsete vahetuste keerukuse.

Selles lühikeses kirjutises esitleme käimasolevaid töid Eesti Kunstiakadeemia urbanistika eriala magistriprogrammi linnaetnograafia kursusel. Kursuse käigus uurime sügavat ajaskaalat, ühendades vernakulaarsete tegevuste uurimise pikajaliste protsesside ja ruumiliste artikulatsioonidega. Esimeste sessioonidega arendasime välja lõimised, mida tudengid oma uurimisprojektides arendavad. Nad tegelevad laia küsimusteringiga, mis on seotud inimeste ja esemete maailmade ja voogude, aga ka ehitatud keskkonna ja juriidiliste hallide tsoonide aspektidega.

Postsotsialistlikel basaaridel müüdavate esemete valik on väga mitmekesine: alates ehetest ning lõpetades toidu, kunsti, muusika, üleliigse tehnika, aegunud kaupade, talveriiete, sõidukiosade, suveniiride, kasutatud riiete, käsitöö, tubaka, pesu ja suure hulga koliga. Siin vaidlustatakse iga päev autentsuse, traditsiooni, ainulaadsuse ja algupära mõisteid, seega ongi asjakohane sotsiaalne kaevumine postsotsialistlikesse basaaridesse. Pealispinnast hoolimata vaieldakse ja tõlgitakse globaliseerumist ja kapitalismi nendes kohtades intensiivselt. Näiteks võime seda latentset suhtlemist näha müügiputkades välja pandud esemetes, millest paljud on pärit Poolast, Venemaalt ja Hiinast. Kuid erinevad trajektoolid, mis need esemed on läbi käinud, ei ole nii silmaga nähtavad, nagu ka põhjused, miks inimesed nendel basaaridel ikka käivad. Võttes seda tarbimise paika “ussiauguna”, on meil ligipääs tootmise, logistika ja finantside rägastikele, mis on sotsiaalselt selgelt kinnistunud.

1. Franciscot ja Jürgenit võiks esitleda diletantide ja praktikutena, keda mõnikord kutsutakse õpetama selliseid aineid nagu “Postsotsialistlik linnaetnograafia”. Me täname toimetajaid essee kohta tehtud märkuste ja julgustamise eest.

Derinkuyu maa-alune linn.
Pilt: www.american-buddha.com.

Alates basaaride tekkest on need pakkunud teenuseid ja kaupu, mida ei ole suunanud riik ega valdav majandussüsteem. Selles mõttes ei ole vabaõhuturud modernsuse ega kapitalismi jaoks ajaloo jääk, vaid sotsiaalne infrastruktuur, mis täidab hilismodernsuse lünki ja tegematajätmissi. Tõepoolest, postsotsialistlikud basaarid tõstatavad küsimusi ühiskondliku integratsiooni ja keeleoskuse kohta. Paljud turutöölised oskavad ainult vene keelt, teised kannatavad praeguste "inimliku iganemise" hinnangute all või ei ole lihtsalt suutnud kohaneda viimaste aastakümnete radikaalsete ja šokeerivate muutustega.

Sellest ellujäämisfunktsioonist, mis iseloomustas neid vahetuse paiku kaheksakümnendate lõpus ja üheksakümnendate alguses (periood, mida iseloomustasid defitsiit ja segadused), arenesid need kaasava koostelu paikadeks, kus väikesed kogukonnad ja marginaalsed üksikisikud ei leia mitte ainult pelgupaika, vaid ka ühtekuuluvustunde ja ukse, mille kaudu pääseda kesklinna. Asudes sidekeskustes, toimivad need vahetuse paigad kaasava ruumina ebakindla positsiooniga gruppidele: alates eakatest elanikest, kes saavad jalutada, ja lõpetades rassiliste vähemustega, kes võivad hirmu tundmata ringi uidata². Postsotsialistlikud basaarid pakuvad sotsiaalset liimi ja kultuuriõhustikku, viimendades avaliku suhtlemise kaudu empaatia ja erinevuse tunnet.

Uurida seda kõike "IT-alaselt kõige innovaatilisemas riigis" võib ju tunduda paradoksina või vähemalt kohatuna, kui vaadata seda, mida ametlikud diskursused Eesti ühiskonna kohta avalikult räägivad. Ajalooliselt on postsotsialistlikud vabaõhuturud olnud ametiasutuste, linnaplaneerijate ja finantspekulantide rünnaku all. Näiteks Silk ja Wallace täheldavad, et juba kommunistlikud režiimid suhtusid neisse turgudesse umbusuga kui "parasiitluse" kohtadesse, kus ei toodeta midagi "reaalset".³ Samamoodi mõistab Ruta Aidis hukka selle eelarvamuste hulga, mis on seotud nende turgudega, mida nähakse "eriti ohtlike ja ebamoraalsete kohtadena".⁴ See on nii ka Balti jaama turuga (mida tuntakse välismaalaste kogukonnas "Vene turuna"). Nagu me oma kursuse käigus avastasime, on "Vene turu" negatiivsed assotsiatsioonid sageli liialdatud ja pärit inimestelt, kes seal ei käi.⁵

Pachenkov ja teised märgivad, kuidas esemed ja inimesed postsotsialistlikel basaaridel representeerivad eraviisilise ja avaliku dialektikat. Need ruumid on mitmetähenduslikud ning neis on kurbuse ja kahetsuse hõngu; ühest küljest seetõttu, et nii paljude inimeste sealolek on sunnitud. Ent teisest küljest võimaldavad need paigad ebakindla positsiooniga inimestel leida sõbramehelikkust ja vastastikust kasu. Kanefff pakub kõigi nende turgude ühise tunnusena välja "kindlusetuse", kindlusetuse mitmel põhjusel: kogetud poliitiliste katkestuste otsene mõju, kõrgkapitalismi abjektsioonide õmblused, irdumine kohalikest institutsioonidest ning müüjate suhtumine (kes loodavad vaid iseendale või lähedalasuvale sugulaste kogukonnale).⁷

Keset kursust sattusime ootamatusse kibemagusasse olukorda. Balti jaama turu ostis ära Astri Kinnisvara, millele kuulub Eesti üks suurimaid kaubanduskeskusi Lõunakeskus. Turu saatust on muutunud veelgi kindlusetumaks. Levitatakse kuulusi, et turu asemele ehitatakse kaubanduskeskus. Seni on firma juhatuse liige Kairi Kivi teatanud plaanist, et põhitegevus kinnistul on kaubandus ja turg ise säilib 30% ulatuses. Nende esimesteks sammudeks on basaari ja selle ümbruse üldilme parandamine. Teised investorid seal lähedal on samuti sarnaseid strateegiaid kavandanud: näiteks veetorni hoone muutmine galeriiks, kus on ka bürood ja kohvik.⁸

"Kultuuri" kuritarvitamine spekulatiivse kasumi saamiseks ei ole sugugi uudne⁹, kuid Balti jaama turu puhul leiame mõned huvitavad paradoksid. Tänapäeval on Tallinnas kaks ruutmeetrit kaubanduskeskuse pinda elaniku kohta ning see arv on Euroopa esinelikus, ometi suureneb see arv veelgi, kui avatakse uusi

2. Hüwelmeier, G. (2013). *Post-socialist Bazaars: Diversity, Solidarity, and Conflict in the Marketplace*. *Laboratorium. Russian Review of Social Science* 5, 1: 52-72.

3. Sik, E., Wallace, C. (1999). *The Development of Open-Air Markets in East-Central Europe*, *International Journal of Urban and Regional Research*, 23: 715-737.

4. Aidis, R. (2003). *Officially Despised Yet Tolerated: Open-air Markets and Entrepreneurship in Post-socialist Countries*. *Post-Communist Economies*, Vol. 15, No. 3: 461-473.

5. 2014. aasta märtsis tegime sellel teemal umbes tosin mitte-ametlikku intervjuud inimestega turu ümber, saades enamasti positiivseid ja neutraalseid vastuseid. Kriitilised seisukohad olid sageli seotud turu praeguse seisukorra ja materiaalse mandumisega, mitte koha enda tegevusega. Negatiivsed assotsiatsioonid põhinesid suurel määral sugulaste märkustel või meedias ilmunud uudistel, mis hoiatasid turu "räpasuse" ja "ohtlike inimeste" eest, kes seda paika sageli külastasid. Teise ülesande raames intervjuueeriti müüjaid ja kundesid, saades eriti positiivse vastukaja ja turuga samastumise.

6. Pachenkov O., Voronkova L. (2009). *New Old Identities and Nostalgias for Socialism at St. Petersburg and Berlin Flea Markets*. Teoses: Ingo W., Schröder & A. Vonderau (Eds.) *Changing Economies and Changing Identities in Postsocialist Eastern Europe. Halle Studies in the Anthropology of Eurasia. Series. Lit Verlag: 191-216*. Samuti: Pachenkov, O. & Berman, D. 'Spaces of Conflict and Camaraderie. The contradictory logics of a postsocialist flea market'. In Cross, J. And Morales, A. *Street Entrepreneurs: People, Place, & Politics in Local and Global Perspective*. London and New York: Routledge: 201-223.

7. Kanefff, D. (2002). *The Shame and Pride of Market Activity: Morality, Identity and Trading in Post-socialist Bulgaria*. Teoses: R. Mandel and C. Humphrey. *Markets and Moralities*. New York: Berg: 33-53.

8. Kukk, K. (2014). *Tallinna Balti jaama turu piirkonna väljanägemine paraneb*. ERR, 11. märts 2014.

kaubanduskeskusi (näiteks Lasnamäel) ja laiendatakse olemasolevaid (näiteks Ülemiste).¹⁰ Samamoodi tõusevad Tallinnas samal ajal esile mõned teised vabaõhuturud, lootes institutsionaalsele toetusele, kuid müües samas vintage-kaupa, käsitööd ja orgaanilist toitu ning olles rohkem seotud festivalidega (Nõmme turg, Uue Maailma pop up tegevused, Raekoja plats jne).

Postsotsialistlikel basaaridel on paljud gentrifikatsiooni tunnused nii teatud inimeste teatud linnaosadesse meelitamise kui ka samal ajal teisi minema kolima “julgestamise” tõttu. Nagu Maruyama ja Trung on osundanud, arenevad traditsioonilised vabaõhuturud kaheks eri tüübiks: üks tunneb muret värskuse ja ohutuse pärast, on ametlikum ning selle sihtrühmaks on kesk- ja kõrgklass. Teine, mida ametivõimud üpriski eiravad, on oma toimimises omapead jäetud, ning see hoolitseb materiaalselt ja majanduslikult vaesunute eest. Selle tagajärjel ilmuvad sinna vaid väikese sissetulekuga ostlejad ja finantsjõud avaldavad müüjate tegevusele üha suuremat survet (või konkreetsemalt sellele, et nad on hõivanud selle kesklinnas asuva ruumi). Ent Maruyama ja Trung järeldavad, et need kaks turukohta teenivad kahte erinevat tarbijate segmenti, seega võivad need teineteist täiendada ega pruugi tingimata gentrifikatsiooni toota.¹¹

Niisiis palusime oma tudengitel kaasata uurimistöösse ka Telliskivi Loomelinnakus asuv disainiturg¹². Kuna selle orientatsioon on Balti jaama turust erinev, kujutab see paljutõotavat ala, kust leitud võrdlusi ning arenguid saab laiemasse ruumi- ja ajaskaala konteksti asetada. Võttes kuulda ajaloolase Karl Schlögeeli ettepanekut eristada tekkivaid “kuumi asukohti” ja konsolideeritud “külmi asukohti”¹³, toob Telliskivi täna meelde pigem viimase, samas kui raudteejaama ümber asuv turg kannab endiselt sipelgapesa tunnuseid – muutumises kuum asukoht, korrapäratu oma postsotsialistlikus seisundis.

Paljud muredest, mida väljendati raamatus “Tallinna juht. User’s Guide to Tallinn” (2002) seoses Tallinnas suureneva segregatsiooni ning kesklinna eraldumisega ülejäänud linnast, on juba teoks saanud.¹⁴ Me teeme tagasihoidliku ettepaneku kuulutada Balti jaama turg nii postsotsialismi kui ka hilismodernsuse “elavaks” pärandiks. Meie arusaama järgi on see turg muutumas kultuuriväärtuseks, hõlmates materiaalselt ja mittemateriaalselt väärtust ning kõnetades tulevasi põlvkondi. Seda kooselu ja vahetuse paika võib vaadelda teatud seisumograafina, mis peegeldab ühiskondlikke muutusi ja tõukab neid altpoolt tagant.

Balti jaama turg ei ole varem ega mälestusmärk, vaid suhtlemise ruum ja värv linnasüdamesse. Seega usume, et turg on vajalik ning kui seistakse silmitsi spekulatiivsete ülevõtmistega, peaks linnavalitsus seda õiguslikult ja majanduslikult toetama. Tänavaturu püsijäämine sõltub avalikust algatusest selle praeguse seisundi ja normatiivide parandamiseks. Turu autentsus tugineb vaid aktiivsele ja ligipäasetavale toimimisele. Seega tuleks seda säilitada, ent mitte motiivina, millega kaunistada kaubanduskeskust, vaid selle omas kaasavas ja mitteametlikus funktsioneerimises – kultuuriväärtuseks muutumise avatud protsessina omas olla-laskmises. Ei vasta tõele, et kui üks avalik koht suletakse, tekib teine selle asemele. Suhtlemise ja sotsiaalse kaasamise kohti tuleks kaitsta nagu oaase kõrbe pealetungi eest.

Kauba väljapanek turul.
Foto: Jürgen Rendl.

9. Vaata Krivý, Maros (2013). *Don't plan! The notion of 'culture' and transformation of obsolete industrial space*. *International Journal of Urban and Regional Studies*. Also Colomb, C (2012). *Pushing the Urban Frontier: Temporary Uses of Space, City Marketing, and the Creative City Discourse in 2000s Berlin*. *Journal of Urban Affairs*. 34, 2: 131-152.

10. Tallinnat on nimetatud “kaubanduskeskuste töötatud maaks”. Vaata *Baltic Business News* 25.10.2013.

11. Maruyama, M. and Trung, L. V. (2010) *The nature of informal food bazaars: Empirical results for Urban Hanoi, Vietnam*. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17: 1-9.

12. Tulemusi esitletakse töötastuudio lõpus, loodetavasti brošüüri kujul. Lisaks korraldatakse töönaoliselt ka näitus “tänavaturu esteetikast”.

13. Schlögel, K. (2003). *Reading time through space. On the History of Civilisation and Geo-Politics*. München: Hanser. lk. 292.

14. Kurg, A. ja Laanemets, M. (2002). *A user's guide to Tallinn*. Estonian Academy of Arts.